

УДК [378.016:78](477)»1918/1920»(092)

DOI 10.32782/2224-0926-2024-1-48-8

Кобрин Наталія Володимирівна
кандидат історичних наук, викладач,
Львівський державний музичний ліцей імені Соломії Крушельницької
<https://orcid.org/0000-0003-2489-9463>

УКРАЇНЬСЬКА СПАДЩИНА МУЗИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ ДОБИ УНР (М. ЛЕОНТОВИЧ, К. СТЕЦЕНКО, Я. СТЕПОВИЙ)

Розбудова національної системи мистецької освіти й музичного навчання стала одним із вагомих напрямків діяльності усіх провідних українських композиторів та музикантів у період існування Української Народної Республіки (УНР). Серед багатьох особистостей в музичній педагогіці того часу виділяються постаті Кирила Стеценка, Миколи Леонтовича, Якова Степового, кожен з яких працював у музичному відділі Міністерства освіти УНР. Окремими напрямками їхньої музично-педагогічної діяльності була реорганізація музично-освітніх закладів, заснування музично-педагогічних установ у специфічних для української музики сферах (як-от Кобзарської школи), розроблення програм із музичного навчання, готування й друкування підручників для усіх музичних дисциплін, впровадження новітніх методик музичного навчання.

На основі публікації музично-педагогічних праць композиторів і сучасних наукових досліджень автор статті узагальнює та аналізує напрямки й стрижневі ідеї музично-педагогічної діяльності К. Стеценка, М. Леонтовича та Я. Степового. У статті також виділена інформація про архівні джерела й видання згаданих митців у музично-педагогічній сфері з точки зору можливостей використання сучасними педагогами.

Додаток до статті містить покажчик основних музично-педагогічних матеріалів К. Стеценка у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУВ) та Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ).

Ключові слова: музична педагогіка, підручники з музики, методика музичного навчання, Кирило Стеценко, Микола Леонтович, Яків Степовий.

Kobryn Nataliia. Ukrainian heritage of the musical pedagogy in Ukrainian People's Republic era (M. Leontovych, K. Stetsenko, J. Stepovyi)

The development of the national system of art education and musical learning was one of the most important area of activity for all leading Ukrainian composers and musicians during the period of Ukrainian People's Republic. Kyrylo Stetsenko, Mykola Leontovych, Jakiv Stepovyi were stood out among the many personalities in Ukrainian musical pedagogy during that time. They all were worked at the musical department of the Ministry of Education of Ukrainian People's Republic. Restructuring the institutions of music education and establishing musical institutions specifically for Ukrainian areas of art education, especially Kobzar school, were important focuses of their activities in musical education. They also worked on developing educational programs in music, preparing and publishing textbooks for all musical disciplines, and introducing the latest methoths of musical learning.

Based on the publications of works on musical learning by K. Stetsenko, M. Leontovych, and J. Stepovyi, as well as scientific papers, the author analyzes their main directions and essential ideas in pedagogical areas. The paper also provides information about archive materials and published works on music and pedagogy by these artists, specifically adresssing the essue of their usage in modern musical learning.

The appendix to the paper contains an index of Kyrylo Stetsenko's main musical and pedagogical materials, which are kept in the Institute of Manuscripts of V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (IR NBUV) and Central State Archive-Museum of Literature and Arts of Ukraine (TsDAMLM).

Key words: *musical pedagogy, music textbooks, methods of music learning, Kyrylo Stetsenko, Mykola Leontovych, Jakiv Steповий.*

Розбудова національної системи освіти впродовж короткого періоду існування Української Народної Республіки на початку ХХ ст. стала одним із вирішальних чинників суттєвого зростання уваги до питань музичної педагогіки, що розвивалася в авангарді світових освітніх інновацій. Ці декілька років постають центральним періодом музично-педагогічної діяльності переважної більшості тогочасних українських композиторів та музикантів, концентруючи їхні ключові здобутки у цій сфері. К. Стеценко, М. Леонтович, Я. Степовий – знакові, найвідоміші, однак не єдині постаті в тогочасній українській музичній педагогіці, яка у складних історичних обставинах накресливала надзвичайно вагомні вектори розвитку національної системи музичного навчання в усіх його напрямках.

Стан дослідження української спадщини музичної педагогіки початку ХХ ст. в сучасній науковій літературі має, принаймні, два аспекти. З історичної та педагогічно-прикладної точки зору до сьогодні нагромаджений значний масив наукових досліджень, дидактичних студій та науково-популярних есеїв, у яких висвітлюється музично-педагогічна діяльність окремих митців і педагогів того часу. Головна увага дослідників спрямована, передусім, на вивчення особистих здобутків М. Леонтовича (А. Завальнюк, Л. Іванов й ін.) і К. Стеценка (Л. Пархоменко, Є. Федотов) у монографічних працях¹ та в історичних дослідженнях й посібниках з історії української музичної педагогіки (О. Михайличенко, В. Шульгіна та ін.)². Музично-педагогічна діяльність інших українських митців того часу висвітлена значно менше і фрагментарно. Однак, у бібліографічних покажчиках та наукових студіях можна знайти низку маловідомих фактів та видань, які викликають зацікавлення з точки зору розвитку не лише загальної, але й національної фахової музичної освіти того часу: наприклад, Демущий П. «Початковий курс сольфеджіо на 1 і 2 голоси» (видано до 1921 р.); «Сольфеджіо: початковий курс на 1 і 2 голоси», що приписують М. Леонтовичу (видання 1918 р.); Ковалевський І. «Початковий курс сольфеджіо на 1 і 2 голоси»³; Степовий Я. «Популярний курс теорії музики»⁴; Стеценко К. «Записки з гармонії» (рукопис)⁵ та ін.

¹ Див. основні праці: Завальнюк А. Микола Леонтович. Листи, документи, духовні твори. Вінниця: НОВА КНИГА, 2007. 272 с.; Завальнюк А. Микола Леонтович: Повне видання хорової та педагогічної спадщини. Монографія Вінниця: Ніланд ЛТД, 2017. 682 с.; Іванова Л. Музично-педагогічна спадщина Миколи Леонтовича. Монографія. Миколаїв, Вінниця: Розвиток, 2007. 143 с.; Пархоменко Л. Кирило Стеценко. Київ: Музична Україна, 2009. 392 с.; Федотов Є. Кирило Григорович Стеценко – педагог. Київ: Музична Україна, 1977. 104 с.

² Див. основні праці: Михайличенко О. *Музично-педагогічна діяльність українських композиторів та виконавців другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (історичні нариси)*. Суми, 2005. 102 с.; Шульгіна В. Д. *Українська музична педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ: ДАКККіМ, 2008. 263 с.

³ Бугаєва О. Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича: монографія. Київ: НБУВ, 2011. С. 260, 352, 266.

⁴ Шульгіна В. Д. *Українська музична педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів*. Київ: ДАКККіМ, 2008. С. 70–72.

⁵ ІР НБУВ, ф. І-42016. 14 арк.

Окремий аспект сучасних студій – доступність для дослідників і педагогів повного масиву музично-педагогічних есеїв та дидактичних матеріалів українських композиторів і музикантів доби УНР, який яку здатні уможливити лише повні перевидання їхніх праць та, частково, відкрита оцифрована інформація про архівні описи відповідних фондів. До сьогодні опублікованими є праці М. Леонтовича й каталог його архіву (Л. Іванов, Л. Корній⁶), а також збірка «Проліски» Я. Степового. Музично-педагогічні праці К. Стеценка, як і деяких інших українських музикантів (як-от П. Демуцького), залишаються майже недоступними для широких верств педагогів-музикантів.

Утворення 1917 р. Української Народної Республіки (УНР) та національно-визвольні змагання першої половини ХХ ст. спричинили справжній сплеск активної діяльності українських музикантів в царині педагогіки, метою якого було розбудовувати національну систему музичного навчання й забезпечувати її відповідними дидактичними матеріалами. Реорганізація та створення музичних навчальних закладів, переосмислення концепції загального та фахового музичного навчання в руслі потреб національної держави, перевидання та упорядкування нових підручників з основних музичних дисциплін, впровадження елементів найновіших методик музичного навчання – це ключові напрямки розвитку української музичної педагогіки упродовж короткого періоду розбудови УНР.

За каталогом архіву Музичного товариства імені М. Леонтовича, який упорядкувала О. Бугаєва, можна скласти приблизне уявлення про коло музично-педагогічних видань українською мовою (переважно збірники пісень, ігор і сольфеджіо), які друкувалися під егідою музичного відділу Міністерства освіти УНР та їхніх авторів: П. Демуцький, С. Дрімцов, А. Казбирюк, І. Ковалевський, М. Леонтович, К. Стеценко, Я. Степовий, С. Титаренко⁷. К. Стеценко, М. Леонтович та Я. Степовий у цій плеяді привертають увагу не лише як знакові постаті в українській музиці, з точки зору національної спадщини, але й співпрацівники музичного відділу міністерства освіти УНР – провідники процесу розбудови національної музичної освіти.

Кирило Стеценко. За життєписом і документами К. Стеценка відомо, що з осені 1917 р. митець очолив секцію «педагогічно-теоретичну та церковного співу музичного відділу» Міністерства освіти УНР⁸. Коло обов'язків митця досить повно окреслює загальна характеристика діяльності секції в монографії О. Кудлай: «Реформа навчання співу, підготовка підручників, відкриття нових і українізація існуючих музичних шкіл – їх перші завдання. Друк підручників, апробація теоретичних та методичних нововведень у середніх та вищих школах, видання дозволу на відкриття музичних шкіл на підставі апробації їх програм – такими були основні функції підрозділу»⁹. Численні рукописні, друкovanі матеріали й сучасні дослідження свідчать про цілеспрямовану й

⁶ Див.: Леонтович М. Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України (з педагогічної спадщини композитора). Упор. Л. О. Іванова. Київ, 1989. 134 с.; Музичний архів М. Д. Леонтовича: Каталог. Укл. Л. Корній, Е. С. Клименко, ред. Л. А. Дубровіна. Київ: НБУВ, 1999. 114 с. Електронний варіант книги див. Електронний архів науково-довідникових видань НБУВ. URL: <http://www.ibis-nbuv.gov.ua/> Дата доступу: 09.01.2024

⁷ Бугаєва О. Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича: монографія. Київ: НБУВ, 2011. С. 239–355.

⁸ Кудлай О. В. *Міністерство освіти УНР доби Української Центральної Ради: створення, структура, діяльність*. Київ, 2019. С. 42.

⁹ Кудлай О. В. *Міністерство освіти УНР доби Української Центральної Ради: створення, структура, діяльність*. Київ, 2019. С. 134–135.

різнобічну роботу К. Стеценка у сфері музичної педагогіки, яка охоплювала одночасно різні вектори:

I. Організаційно-законодавча діяльність К. Стеценка у сфері національної музичної освіти безпосередньо пов'язана з його посадою та покликана сформувати українську інституційну систему музичного навчання на усіх рівнях. Її складовими були: структурна реорганізація музично-освітніх установ, що діяли на теренах України в період Російської імперії й розроблення проєктів заснування гостро необхідних у тогочасних умовах нових національних музично-освітніх установ, як-от музичних факультетів при університетах; Кобзарської школи; Вищого державного диригентського інституту; відділень (катедр) народної музики в усіх музичних школах і консерваторіях. В архівах збереглися рукописи відповідних законопроєктів та розроблені кошториси для заснування цих установ, до укладення яких мав стосунок К. Стеценко¹⁰.

II. Освітньо-методична діяльність композитора – це, передовсім, концептуальне опрацювання навчальних програм зі співів та музики для української школи I–III ступеня, яке включало, додатково, перелік підручників, а також рукописні матеріали з методики й педагогіки. За описом «Проєкту програми по співам в Єдиній школі» та «Пояснюючої записки» до нього в праці В. Шульгіної¹¹, один із найповніших, однак, на жаль, не реалізованих, варіантів цього документу передбачав: а) введення навчального предмету «Спів» 2 год. тижнево в усіх українських школах від 1 до 12 класу; б) вивчення основ нотної грамоти від початкової школи на основі слухового досвіду і вивченого пісенного матеріалу в легкій ігровій формі; в) опанування навичками багатоголосого співу й елементарної теорії музики від II ступеня школи; г) засвоєння історії та теорії музики з ілюстративним матеріалом на III ступені школи (цікаво, що співзвучні ідеї згодом висловлював З. Кодаї).

III. Видавнича діяльність К. Стеценка, як голови педагогічної секції Міністерства освіти УНР, була покликана забезпечити найактуальніші потреби музичного навчання в Україні. Як свідчать документи, К. Стеценко був також одним із уповноважених видавничого кооперативу «Вернигора» та організовував відділ музичних видань цього видавництва¹², дбаючи про перевидання давніх і видання нових національних підручників для музичних шкіл.

IV. Дидактична діяльність митця, тобто створення власних матеріалів для музичного навчання, – один із найважливіших аспектів спадщини К. Стеценка. За життя композитора упродовж 1917–1918 рр. друком вийшли його три випуски «Шкільного співаника», «Початковий курс навчання дітей нотного співу», «Підручник гри на кобзі», а також була перевидана збірка «Луна».

З масиву друкованої та рукописної музично-педагогічної спадщини митця постає доволі цілісна й новаторська концепція української національної музичної освіти, що базувалася на тогочасних здобутках педагогіки й психології. «Одним із принципів педагогічної науки є принцип виховання дитини на основі пробудження художнього почуття, бажання краси, як вічної правди...», – саме таким кредо починається доповідь К. Стеценка «Українська пісня в народній школі». Виховання, зокрема виховання почуттів, у

¹⁰ Див. покажчик праць К. Стеценка у додатку.

¹¹ Шульгіна В. Д. Українська музична педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: ДАКККіМ, 2008. С. 70–72.

¹² Уповноваження, видане Видавничим товариством «Вернигора» К. Стеценкові на право організації музичної секції при видавництві. ІР НБУВ, ф. 62, № 117. 1 арк.

тому числі національних і соціальних через спів і пісню, твердив далі автор, доступні «навіть в початковій народній школі»¹³.

Узагальнюючи матеріали К Стеценка, варто виокремити такі його ідеї:

Музичне виховання у молодшій школі за своїми методами та прийомами ще дуже тісно пов'язане з дошкіллям, повинно відбуватися у тісному «сполученні з методами дошкільного виховання – в дитячих садках, сім'ях»¹⁴, де головними засобами є **вслухування в інтонування, наслідування та музична гра**.

Опанування **ритму, спираючись на природній тип співвідношення тривалостей**, є одним із перших і найважливіших елементів музичного навчання. «Ритм – душа музики і найважливіший спосіб для досягнення строгої дисциплінованості в музичному виконанні, і тому на ритмові екзерциси треба звернути велику увагу», – писав К. Стеценко.¹⁵ **Первинною** тривалістю в музичному навчанні є **чвертка**, адже саме такий ритм руху є властивим для наших рук і тіла.

Розвиток **музичного інтонування, опираючись на природну фоніку мови**, – ще один дуже суттєвий елемент початкового музичного навчання. «Співи – то продовжена голосом мова»¹⁶, уміння співати набувається через наслідування, так само як і уміння говорити, врешті, «в процесі співу приймають участь **психо-фізичні сили людини**: 1) музичний слух, 2) голос, і 3) дихання»¹⁷.

Засвоєння теоретичного матеріалу на початках охоплює вивчення за допомогою ігрових і творчо-пошукових методів музичних звуків, їхньої тривалості та висоти, звукокоряду гама, правопису звуків на нотному стані, інтервалів, запису тривалостей, такту та інших елементів нотного запису, темпів, альтерації, двоголосся терціями.

К. Стеценко описував дві схеми для співу **методом «драбинки»**, яку рекомендував застосовувати дуже широко для вироблення навичок інтонування й нотного письма (ілюстрація 1). Другому варіанту «драбинки» сам автор віддавав перевагу, адже вона нагадувала нотний стан і «мала більшу рацію в справі навчання нотної грамоти»¹⁸.

Микола Леонтович. У «Щоденнику» Миколи Леонтовича знаходимо таке означення функцій музичного навчання у формуванні особистості: «Пам'ять, естетичне почуття, почуття ритма, взагалі розвиток, розвиток інтелектуальних сил, почуття спільної солідарності, громадські інстинкти, дисципліна волі через хоровий спів»¹⁹. Композитор, працюючи упродовж 1918–1919 рр. в Музично-драматичному інституті ім. М. В. Лисенка в Києві та у складі музичного відділу уряду Української Народної Республіки, розробляв цілу низку методичних і дидактичних матеріалів для викладання музики й співу

¹³ Стеценко К. *Українська пісня в народній школі: Доклад на з'їзді учителів народних шкіл Ямпільського повіту на Поділлі 25-IV-1917 р.* Вінниця, 1917. С. 3. URL: <http://www.elib.nlu.org.ua> Дата доступу 14.02.2021.

¹⁴ Шульгіна В. Д. *Українська музична педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів.* Київ: ДАКККІМ, 2008. С. 71.

¹⁵ Стеценко К. *Початковий курс навчання дітей нотного співу.* Київ, 1918. С. 26. URL: <http://leontovychmuseum.org.ua/> Дата доступу: 16.02.2021.

¹⁶ Стеценко К. *Початковий курс навчання дітей нотного співу.* Київ, 1918. С. 4–5. URL: <http://leontovychmuseum.org.ua/> Дата доступу: 16.02.2021.

¹⁷ Стеценко К. *Початковий курс навчання дітей нотного співу.* Київ, 1918. С. 8. URL: <http://leontovychmuseum.org.ua/> Дата доступу: 16.02.2021.

¹⁸ Стеценко К. *Початковий курс навчання дітей нотного співу.* Київ, 1918. С. 11. URL: <http://leontovychmuseum.org.ua/> Дата доступу: 16.02.2021.

¹⁹ М. Д. Леонтович. *Збірка статей та матеріалів.* Київ. 1947. С. 51.

Іл. 1. Дві схеми «драбинки» із «Початкового курсу навчання дітей нотного співу» К. Стеценка

не лише у загальноосвітніх, але й музичних школах. Переважна більшість його праць датуються 1918–1920 рр. По при те, що за життя митця майже жодна з його музично-педагогічних праць так і не була надрукована, вони засвідчують не лише надзвичайно багатий викладацький досвід М. Леонтовича, нерозривний зв'язок його музично-педагогічних принципів та композиторської творчості, але й знання найновіших у той час музично-педагогічних тенденцій (наприклад, системи евритмії Е. Жака-Далькроза²⁰).

Послідовність діяльності на початках музичного навчання в М. Леонтовича можна окреслити трьома етапами й компонентами:

а) підготовчий етап покликаний розвивати музикальність через **слухове усвідомлення** (з голосу вчителя чи за допомогою скрипки як нетемперованого інструменту), **вокальне виконання** і **вивчення напам'ять** певної кількості відповідних до віку дітей народних пісень. «Таким чином діти виховують естетичне почуття, художній смак. Крім того, зміцнюється музична слухова пам'ять, якої так бракує людям книжного виховання»²¹;

б) **розвиток ритмічного чуття** як первинного елементу музики засобами спеціальних вправ і пластики рухів тіла, оскільки «і сама пісня-мелодія постала через ритм, а не навпаки»²²;

в) **вироблення ладової вісі** (методи й побудова підручника є співзвучною до системи Б. Яворського, М. Леонтович прямо вказує на цей зв'язок у тексті²³).

Щоб розвинути слух учнів і зробити їх «більш-менш свідомими в нотній грамоті» на початках, за концепцією М. Леонтовича, необхідне: 1) студіювання пісень напам'ять, 2) ритмічні вправи без нот, 3) слухові мелодійні вправи без нот, 4) ритмічний диктант для запису, 5) спів ритмічних зразків по нотах, 6) диктант невеличких мелодій для запису, 7) співу мелодій по нотах, 8) самостійна творчість учнів²⁴.

Опора на притаманне дитині образно-чуттєве сприймання й конкретне мислення віддзеркалюється у використанні М. Леонтовичем елементів синестезії. Зокрема, у матеріалах і дослідженнях, присвячених педагогічній діяльності митця, згадується

²⁰ Леонтович М. Д. *Практичний курс навчання співу у середніх школах України (з педагогічної спадщини композитора)*. Упор. Л. О. Іванова. Київ, 1989. С. 14.

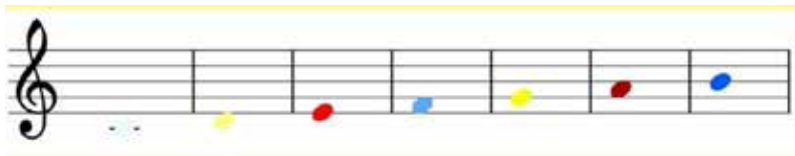
²¹ Леонтович М. Д. *Практичний курс навчання співу у середніх школах України (з педагогічної спадщини композитора)*. Упор. Л. О. Іванова. Київ, 1989. С. 14.

²² Леонтович М. Д. *Практичний курс навчання співу у середніх школах України (з педагогічної спадщини композитора)*. Упор. Л. О. Іванова. Київ, 1989. С. 16.

²³ Леонтович М. Д. *Практичний курс навчання співу у середніх школах України (з педагогічної спадщини композитора)*. Упор. Л. О. Іванова. Київ, 1989. С. 15.

²⁴ Леонтович М. Д. *Практичний курс навчання співу у середніх школах України (з педагогічної спадщини композитора)*. Упор. Л. О. Іванова. Київ, 1989. С. 17–18.

використання М. Леонтовичем на уроках принципу кольорових звуків²⁵. Один із описаних у науковій літературі варіантів виглядає так: білий – світло-жовтий – світло-червоний – блакитний – темно-жовтий – темно-червоний – синій (ілюстрація 2).

Іл. 2. «Кольорові звуки» М. Леонтовича

«Сім згаданих кольорів та їх різновидів і сім тонів звукоряду ніби перебувають у непомітному, але тісному зв'язку»²⁶, – так стверджував композитор. Нотний спів за системою М. Леонтовича базувався на абсолютній сольмізації, адже «теоретичні вправи з назвами нот рекомендується вести по нормальному камертону, щоб не збавити, а навпаки, зміцнити абсолютний слух, який часом ми спостерігаємо в учнях. Постійні зміни висоти звука «до» руйнують абсолютний слух»²⁷. Музичну грамоту в посібнику М. Леонтович подавав, орієнтовно, за такою схемою: *нотний стан–правопис нот-ладові функції ступенів-ритм, метр-тони й півтони-альтерація-інтервали (включно із тритоном)-мажор-мінор та його види*. Дидактичний матеріал посібників М. Леонтовича складають: народні пісні, інтонаційно близькі до них конструктивні вправи (у тому числі на два голоси, нескладні канони) та мелодії для диктантів, ритмічні вправи на дитячих лічилках, скоромовках, примовках тощо.

Яків Степовий. Висновки про музично-педагогічну концепцію Я. Степового можна робити по-суті лише на основі його композицій для дітей. У спадщині митця, викладача музично-теоретичних дисциплін Київської консерваторії та співпрацівника музичного відділу уряду УНР, збереглися дитячі музичні твори, що засвідчують увагу автора до проблем музичного виховання. Йдеться, передовсім, про три випуски збірки «Проліски» та згаданий К. Стеценком, однак зниклий у видавництві 4 випуск «Пролісків» для школи II ступеня, а також втрачений поки що «Популярний курс елементарної теорії музики», що в рекомендації К. Стеценка призначався для школи III ступеня²⁸.

Збірка «Проліски» була складена на доручення секції педагогічного-теоретичної та церковного співу музичного відділу уряду Української Народної Республіки²⁹. Збереглося три випуски, що охоплюють загалом близько 150 дитячих композицій. Кожен із

²⁵ Пшемінська Л. Синтез мистецтв у музично-педагогічній діяльності Миколи Леонтовича. *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми й перспективи*. Вип. 5. Київ. Львів, Бережани. Гомель, 2019. С. 139–143.

²⁶ Черкасов В. Ф. *Основи наукових досліджень у музично-освітній галузі*. Підручник. Кіровоград, 2017. С. 78.

²⁷ Леонтович М. Д. *Практичний курс навчання співу у середніх школах України (з педагогічної спадщини композитора)*. Упор. Л. О. Іванова. Київ, 1989. С. 16.

²⁸ 4 вип. «Пролісків» та «Популярний курс теорії музики» Я. Степового згадується в рукописі програми зі співів для «Єдиної школи», яку складав К. Стеценко та рекомендував їх застосовувати на II (5–8 класи) і III (9–12 класи) ступені освіти. Див. Шульгіна В. Д. *Українська музична педагогіка*: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: ДАКККІМ, 2008. С. 70–72.

²⁹ Кудлай О. *Міністерство освіти УНР доби Української Центральної Ради: створення, структура, діяльність*. Київ, 2019. С. 134.

випусків є етапом формування музикальності дитини від дошкільця, молодшого шкільного віку й до базової школи. Важливий момент – неповноту збірки «Проліски» у радянських перевиданнях – демонструють результати порівняння змісту трьох її випусків за описом прижиттєвих видань на сайті НБУВ та передруку в тритомовому виданні творів Я. Степового (1965), за яким часто здійснювали й пізніші перевидання. Звертає увагу також те, що перші два випуски, за описом на сайті НБУВ, призначалися для фортепіанної гри з підтекстованими словами пісень. Цей факт є дуже важливим, адже дозволяє розглядати перші два випуски «Пролісків» ще і в контексті типового для тогочасної української музики жанру фортепіанних транскрипцій українських народних пісень, взірці яких є, наприклад, у творчості В. Барвінського, С. Людкевича та ін. Їхні автори у фортепіанній партії теж підтекстовували слова пісні, розглядаючи ці твори як педагогічний репертуар для фортепіано.

I вип. зб. «Проліски»³⁰: містить 40 творів для дітей дошкільного віку для фортепіано із підтекстованими мелодіями; у згаданому вище перевиданні пропущений № 20 «Хто в серединці»;

II вип. зб. «Проліски»: це збірка 76 творів для дітей шкільного віку для фортепіано із підтекстованими мелодіями, нотний текст вокальної партії теж окремо не виписаний; крім того у випуск увійшли 9 не підтекстованих фортепіанних композицій танцювального плану; у перевиданні пропущено шість творів, зокрема № 14 «Христос воскрес», № 17 «Через наше сільце», № 21 «Урожай», № 31 «От сороки-білобоки», № 37 «Нова рада стала», № 43 «Віє метелиця» на сл. Г. Чупринки;

III ч. зб. «Проліски»: містить 43 твори для дітей шкільного віку у викладі для дво- і триголосого хорового співу зі супроводом фортепіано; у перевиданні пропущені № 7 «У ніч водохресну» на сл. М. Старицького, № 17 «Чи дома, дома бідна вдова», № 18 «Ходив походив місяць по небі», № 32 «Ой у саду, саду», № 33 «Добри-вечір тобі, пане господарю».

Отже, збірка Я. Степового в контексті музичної педагогіки й виховання постає, принаймні, у трьох ракурсах:

а) **матеріал для співу**, що охоплює репертуар дитячої пісні від колискових, закличок та примовок до історичної пісенності й лірики, вибудовуючи їх образний зміст та вокальний діапазон за віковими психологічними параметрами (кожний випуск має власні закономірності змісту і жанровості дитячих пісень);

б) **фортепіанні вправи на мелодіях українських пісень**, що дозволяють поступово виробляти піаністичну техніку, адже кожна пісня будується на одному чи двох типах фактури, які дитина, приспівуючи знайомі мелодії, буде повторювати багато разів;

в) **музичні ігри**, що розвивають сприймання, розуміння й пластичне (танцювальне) відтворення музичних образів.

За змістом, образністю й жанровістю збірка охоплює усі сторони дитячого світу в його традиційних домінантах етнічної педагогіки на кожному етапі зростання музичної свідомості: колискові й забави дошкільця крізь призму закличок до явищ природи та примовок до тварин із простими інтонаціями, повторністю мотивів, чітким ритмом

³⁰ Інформація про три випуски «Пролісків» подана у порівнянні за описом видання збірки у 1921 р. зі сайту Національної бібліотеки України імені В. Вернадського (НБУВ) URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_all/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21CNR=20&Z21ID= Дата доступу 26.01.2024; та виданням Степовий Я. Зібрання творів у 3 томах. Т. 3. Хори; муз. ред. М. Дремлюги та ін. Київ, 1965. 222 с.

(перший випуск); довідник і календарний цикл річних фольклорних обрядів у вимірі світогляду молодшого школяра, доповнений основними українськими танцями (другий випуск); українська історична пісня й лірика у фольклорному та літературному авторському вирішенні, а також колядки для старших дітей (третій випуск). В усіх частинах збірки автор сполучає опрацювання фольклорних творів (мелодія й тексти), власні музичні (мелодичні) інтерпретації народних текстів та авторські композиції на популярні дитячі поезії О. Пчілки, Лесі Українки, Я. Щоголіва, Г. Чупринки, Б. Грінченка, В. Павловського, Л. Глібова, С. Черкасенка, С. Руданського та ін.

Отже, впродовж кількох років національно-визвольної війни минулого століття було створено колосальний пласт національної музичної педагогіки, яка за своїми принципами, ідеями, методами формувалася в руслі передових тогочасних тенденцій. На жаль, активне, масове впровадження й переосмислення принципів та матеріалів багатьох українських музичних педагогів того часу, у тому числі М. Леонтовича, К. Стеценка і Я. Степового, є ускладненим із кількох причин: вони залишаються у раритетних виданнях й рукописах, в перевиданнях середини минулого століття, що були в радянські часи неповними через цензурні причини і загалом зараз стали рідкістю. Ґрунтовна опора на національні музичні традиції, покликання на відомі тогочасні системи (наприклад, Е. Жака-Далькроза), передбачення ідей З. Кодая та Б. Трічкова, використання творчих методів музичного навчання – все це характеризує тогочасні здобутки української музичної педагогіки та робить їх надзвичайно актуальним і в сьогоденні.

Література

1. Бугаєва О. *Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича*: монографія. Київ: НБУВ, 2011. 388 с.
2. Довженко В. Д. *М. Д. Леонтович*: Збірка статей та матеріалів. Київ. 1947. 103 с.
3. Завальнюк А. *Микола Леонтович. Листи, документи, духовні твори*. Вінниця: НОВА КНИГА, 2007. 272 с.
4. Завальнюк А. *Микола Леонтович: Повне видання хорової та педагогічної спадщини*. Монографія Вінниця: Ніланд ЛТД, 2017. 682 с.
5. Іванова Л. *Музично-педагогічна спадщина Миколи Леонтовича*. Монографія. Миколаїв, Вінниця: Розвиток, 2007. 143 с.
6. Кирило Стеценко. *Спогади. Листи. Матеріали*. Київ: Музична Україна, 1981. 480 с.
7. Кудлай О. *Міністерство освіти УНР доби Української Центральної Ради: створення, структура, діяльність*. Київ, 2019. 160 с.
8. Леонтович М. *Спогади. Листи. Матеріали*. Київ, 1982. 235 с.
9. Леонтович М. Д. *Практичний курс навчання співу у середніх школах України (з педагогічної спадщини композитора)*. Упор. Л. О. Іванова. Київ, 1989. 134 с.
10. Медведик Г., Медведик Ю. Українські композитори – укладачі перших шкільних співаників кінця ХІХ – першої третини ХХ століть. *Вісник ЛНУ. Серія мистецтвознавство*. Вип. 17. Львів, 2016. С. 88–104.
11. Михайличенко О. *Музично-педагогічна діяльність українських композиторів та виконавців другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (історичні нариси)*. Суми, 2005. 102 с.
12. *Музичний архів М. Д. Леонтовича*: Каталог. Укл. Л. Корній, Е. С. Клименко, ред. Л. А. Дубровіна. Київ: НБУВ, 1999. 114 с.
13. Пархоменко Л. *Кирило Стеценко*. Київ: Музична Україна, 2009. 392 с.
14. Пшемінська Л. Синтез мистецтв у музично-педагогічній діяльності Миколи Леонтовича. *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми й перспективи*. Вип. 5. Київ. Львів, Бережани. Гомель, 2019. С. 139–143.
15. Степовий Я. *Зібрання творів у 3 томах*. Т. 3. Хор; муз. ред. М. Дремлюги та ін. Київ, 1965. 222 с.
16. Стеценко К. *Записки з гармонії (рукопис)*. ІР НБУВ, ф. І-42016. 14 арк.
17. Стеценко К. *Початковий курс навчання дітей нотного співу*. Київ, 1918. 17 арк. URL: <http://leontovychnmuseum.org.ua/> (дата звернення: 16.02.2021).

18. Стеценко К. *Українська пісня в народній школі*: Доклад на з'їзді учителів народніх шкіл Ямпільського повіту на Поділля 25-IV-1917 р. Вінниця, 1917. 8 с. URL: <http://www.elib.nlu.org.ua> ((дата звернення: 14.02.2021).
19. *Українська педагогіка в персоналіях*. У 2 кн. Кн. 1. За ред О. В. Сухомлинської. Київ, 2005. 624 с.
20. *Уповноваження, видане Видавничим товариством «Вернигора» К. Стеценкові на право організації музичної секції при видавництві*. ІР НБУВ, ф. 62, № 117. 1 арк.
21. Федотов Є. *Кирило Григорович Стеценко – педагог*. Київ: Музична Україна, 1977. 104 с.
22. Черкасов В. Ф. *Основи наукових досліджень у музично-освітній галузі*. Підручник. Кіровоград, 2017. 315 с.
23. Шульгіна В. Д. *Українська музична педагогіка*: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: ДАКККІМ, 2008. 263 с.

Додаток

**Показчик³¹ основних матеріалів і публікацій Кирила Стеценка³²
з музичної педагогіки (1917–1922)**

1. Бюджет Педагогічної секції Музичного відділу Головного управління мистецтва та національної культури на рік 1918 для заснування кафедр народної музики у консерваторії та «Кобзарської школи». 21 грудня 1917. ІР НБУВ, ф. 62³³, № 181, 3 арк.
2. Думки щодо поширення музично-співочого мистецтва серед українського народу, необхідності організації церковних хорів та підготовки кадрів для них. ІР НБУВ, ф. 62, № 115. 2 арк.
3. Законопроект про перехід до відомства Головного управління мистецтва та національної культури консерваторій, музичних шкіл і музичних класів бувшого «Імператорського русского музикального общества», Київ, 1917–1919. ІР НБУВ, ф. 62, №1 82, 5 арк.
4. Записки з гармонії. ІР НБУВ ф.І,³⁴ № 42016. 14 арк.
5. Записки з педагогіки: «Всім напевне відомо...», 25 квітня 1917 р. ІР НБУВ, ф. І, № 42020. 4 арк.
6. Лист про реорганізацію музичної освіти на Україні, 1920. ІР НБУВ, ф. 62, № 210, 4 арк.
7. Луна: Збірник пісень для семьи і школи: (на 1 і 2 голоси в супроводі фортепіано і мішаний хор а саррелла). 2-е вид., доповнене. Київ: Л. Ідзіковський, 1918. 37 с.
8. Методика шкільного співу. ІР НБУВ, ф. І, № 42021. 4 арк.
9. Офіційний лист Лубенської повітової шкільної ради до К. Стеценка з проханням прочитати на курсах цикл лекцій з методики співів. 25 травня 1918. ІР НБУВ, ф. 62, № 143, 1 арк.

³¹ Показчик укладений за інформацією відкритих електронних каталогів та ресурсів ІР НБУВ та ЦДАМЛМ. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/539>. Дата доступу: 09.01.2024; http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_all/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21CNR=20&Z21ID=Ààà àïïòóïò 19.01.2024; <https://ksi-csamm.archives.gov.ua/fonds/359/> / [Ààà àïïòóïò: 15.01.2024](https://ksi-csamm.archives.gov.ua/fonds/359/).

³² Дані з теми у науковій літературі див.: Кудлай О. Міністерство освіти УНР доби Української Центральної Ради: створення, структура, діяльність. Київ, 2019. 160 с.; Медведик Г., Медведик Ю. Українські композитори – укладачі перших шкільних співаників кінця XIX – першої третини XX століть. Вісник ЛНУ. Серія мистецтвознавство. Вип. 17. Львів, 2016. С. 91; Михайличенко О. Музично-педагогічна діяльність українських композиторів та виконавців другої половини XIX – початку XX ст. (історичні нариси). Суми, 2005. 102 с.; Кирило Стеценко. Спогади. Листи. Матеріали. Київ: Музична Україна, 1981. С. 300–304, 341–349.; Українська педагогіка в персоналіях. У 2 кн. Кн. 1. За ред О. В. Сухомлинської. Київ, 2005. С. 558–564.

³³ ІР НБУВ Фонд 62 (Кирило Григорович Стеценко).

³⁴ ІР НБУВ, фонд І (Комплексний фонд «Літературні матеріали». Зібрання літературних творів і документів поч. ХІІ–ХХ ст.).

10. Підручник гри на кобзі³⁵.
11. Подільська губерньська народна управа, листування з К. Стеценком з приводу складання та видання для шкіл підручників українських пісень та по методиці співу. 6 вересня 1917 – 7 вересня 1918. ІР НБУВ, ф. 62, № 148–152, 6 арк.
12. Початковий курс навчання дітей нотного співу (методико-дидактичні матеріали) (1918). ЦДАМЛМ, ф. 175³⁶, оп. 1, спр. 22. 17 арк.
13. Проект кошторису для заснування з 1918 року у Києві «Державного диригентського інституту». Київ, 1917–1918. ІР НБУВ, ф. 62, № 183, 1 арк.
14. Проект програми зі співів у Єдиній трудовій школі. ІР НБУВ, ф. 62, спр. 159. 13 арк.
15. Пояснююча записка до Проекту програми зі співів у Єдиній трудовій школі. ІР НБУВ, ф. 62, № 160. 5 арк.; ІР НБУВ, ф. І-42018.
16. Пояснююча записка про необхідність створення музичних факультетів при університетах, зокрема при Подільському українському університеті. Київ. 1919. ІР НБУВ, ф. 62, № 192. 3 арк.
17. Протокол наради в справі удержавлення консерваторій та музичних шкіл. 8 квітня 1919. ІР НБУВ, ф. 62, № 195, 1 арк., уривок.
18. Протокол наради музичних діячів в справі реорганізації музичного навчання на Україні, 11 травня 1920. ІР НБУВ, ф. 62, № 11, 1. арк
19. Список документів, розроблених К. Стеценком для створення музично-освітніх закладів. Київ. 1917–1919. ІР НБУВ, ф. 62, № 179. 1 арк.
20. Список підручників по співам та музиці для різних ступенів «Єдиної школи». [1918]. ІР НБУВ, ф. 62, № 156. 1 арк.
21. Українська музика і її представники. лекція 21 червня 1917. ІР НБУВ ф. І, № 42018. 8 арк.
22. Українська музика і її представники. Лекція 26 червня 1917, ІР НБУВ ф. І, № 42022. 12 арк.
23. Українська пісня в народній школі: доповідь на з'їзді вчителів народних шкіл Ямпільського повіту. Вінниця: Нова друкарня, 1917. 8 с. ЦДАМЛМ, ф. 175, оп. 1, спр. 19. 5 арк.; ф. 175, оп. 1, спр. 20. 6 арк.; ІР НБУВ, ф. І, № 42020.
24. Умова між Міністерством народної освіти УНР та Стеценком Кирилом Григоровичем на видання підручників по навчанню співів в Єдиній школі. 14–16 квітня 1919. Київ. ІР НБУВ, ф. 62, № 163–164, 6 арк.
25. Шкільний співаник.
26. Шкільний співаник. ЦДАМЛМ, ф. 175, оп. 1, спр. 21³⁷
27. Шкільний співаник. Ч. І. пісні на один голос. Додаток до «Початкового курсу навчання дітей нотного співу». Київ: Т-во «Вернигора», 1918. 19 с.
28. Українські пісні різних авторів для збірничка «Шкільний співаник». На 2 голоси. Київ, 1917–1918. ІР НБУВ, ф. 62, од. зб. 84, 2 арк.
29. Шкільний співаник: Збірка пісень в легкій розкладці для шкільних хорів [без супр.]. Київ, Ляйпціг: Українська Накладня, [1920-1923]. 46 с. ІР НБУВ ф. І, № 36731

³⁵ Інформація за: Медведик Г., Медведик Ю. Українські композитори – укладачі перших шкільних співаників кінця XIX – першої третини XX століть. Вісник ЛНУ. Серія мистецтвознавство. Вип. 17. Львів, 2016. С. 91.; Пархоменко Л. Кирило Стеценко. Київ: Музична Україна, 2009. С. 40.

³⁶ ЦДАМЛМ, ф. 175 (Кирило Григорович Стеценко).

³⁷ В описах ЦДАМЛМ «Шкільний співаник» значиться під грифом секретно. В електронному описі номер справи пропущений.